

осврт на ову публикацију. Поред неких ситних детаља које критикује, он је нагласио да је главни недостатак ове књиге тај што аутори нису истицали резултате до којих су долазили истраживачи економске историје у својим делима. Наравно, простора за наставак истраживања (увек) има. Поводом објављивања овог дела одржан је у јуну 2024. године и један научни скуп на Филозофском факултету у Загребу –

Дан економске историје: Међународни научни скуп поводом објављивања књиге Хрвоја Петрића и Томислава Бранђолиће „Економска збиља је црвена нишковијести: хрватска историографија и економска историја”. Књига је представљена и на „Клиофесту” у Загребу (мај 2024).

Никола КОНЕСКИ

Владимир Рибич. *Политичка мобилизација у Србији од 1987. до 1992. године*. Београд: Архипелаг, 2023, 392.

Шта је проузроковало политичке акције српских комуниста, спроведене приликом „Антибиро-кратске револуције”? На који начин су они легитимисали та политичка деловања? У чему се садржала политичка мобилизација тек формираних партија српске опозиције, којом су настојале да се профилишу као алтернатива и противтежа владајућем режиму? Која вредносна уверења су пратила њихову политичку мобилизацију, на чијим су темељима градиле своје партијске програме у годинама непосредно након оснивања? Управо постављена питања чине и главне теме покренуте на страницама изложене монографије Владимира Рибича, коју је 2023. године публиковала београдска издавачка кућа Архипелаг.

Владимир Рибич је редовни професор на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факул-

тета Универзитета у Београду. У периоду од 2015. до 2018. године вршио је и дужност председника Савета тог факултета. Кључне сфере научног интересовања Владимира Рибича представљају политичка антропологија, историја примењене антропологије и теорија светског система. До сада је објавио неколико научних монографија, а уредник је и зборника радова под насловом *Антропологија и социјализма*. Поред тога, члан је Етнолошко-антрополошког друштва Србије (ЕАДС).

Примарни циљ којем аутор стреми јесте да пружи анализу политичке мобилизације у Србији од 1987. до 1992. године. Најпре, он настоји да представи и објасни политичку мобилизацију спроведену од стране српских комуниста између 1987. и 1989. године, током „Антибиро-кратске револуције”. Потом, тежи и критичком

проматрању политичке мобилизације опозиционих партија, од њиховог оснивања до коначне дезинтеграције СФРЈ и формирања СРЈ, што обухвата временски период од 1990. до краја 1992. године.

Сама публикација сачињена је из увода, пет поглавља и закључка. У уводном делу монографије аутор је презентовао теоријски модел политичке мобилизације. Према Рибичу, политичка мобилизација састоји се од акција и њихових легитимација, насталих на акционој и легитимацијској основи. Акциона основа произилази из принципа политичког организовања и деловања, док легитимацијска основа проистиче из базичних политичких вредности и идеја које легитимишу политички поредак. Даље, аутор истиче разлику између формалне и неформалне политичке мобилизације. Формална политичка мобилизација обавља се унутар постојећих политичких установа и система. С друге стране, неформална политичка мобилизација спроводи се онда када званичници не могу реализовати своје циљеве у постојећим организацијама и институцијама, већ је неопходно да се позову на „спонтано” исказану „аутентичну” вољу народа. У наставку увода, дат је сажет преглед садржаја сваког од поглавља.

Прво поглавље посвећено је политичкој мобилизацији српских комуниста у првој фази „Антибиро-кратске револуције”, коју Рибич хронолошки смешта у период између по-

сете Слободана Милошевића Косову Пољу априла 1987. године и обрачуна са струјом Ивана Стамболића на Осмој седници ЦК СКС септембра исте године. У тој фази се, сматра аутор, Милошевић суочио с интензивним притиском цивилног друштва, који се манифестовао у неформалној политичкој мобилизацији грађанског покрета косовскометохијских Срба и активностима Српске православне цркве и опозиционо настројених интелектуалаца из Српске академије наука и уметности и Удружења књижевника Србије. Пошто су њихова деловања уздрмала монопол партије, Милошевић је био приморан да изврши формалну политичку мобилизацију унутар СК, обрачунавајући се са конкурентском Стамболићевом фракцијом. Тиме је консолидовао партијско јединство, претходно успоставивши и неки облик савезништва са покретом Срба са Косова и Метохије. Рибич стога износи тезу да су елементе акционе основе политичке мобилизације српских комуниста у овом периоду сачињавали демонополизација политичког живота, оличена у јачању политичког значаја цивилног друштва, и институционална структура политичког поретка, садржана у структурно условљеном ривалитету између Стамболића и Милошевића. Како истиче аутор, Милошевић је своје политичке акције легитимисао залажући се за заштиту косовско-метохијских Срба и супротстављање албанском национализму, притом заступајући док-

трине титоизма и демократског централизма. Из тога проистиче закључак да је легитимацијска основа политичке мобилизације српских комуниста била заснована на национализму и идеолошком континуитету, при чему је потоњи имао преовлађујући утицај.

Тема другог поглавља јесте политичка мобилизација српских комуниста у другој фази „Антибиро-кратске револуције”, која је, према Рибдићу, отпочела убрзо након Осме седнице ЦК СКС, а завршила се усвајањем амандмана на Устав Србије 1989. године, после рушења војвођанског, косовског и црногорског руководства. Пажљиво пратећи талас демонстрација у овој фази, аутор доноси суд да њу карактерише истискивање покрета косовскометохијских Срба из организације митинга у Војводини и Црној Гори. Над њом су контролу преузели делови званичних државних институција и партијских органа, чиме су митинзи постали израз формалне политичке мобилизације. Узрок томе био је притисак неформалне политичке мобилизације, који је допринео распламсавању конфликта унутар официјелних политичких институција и организација. У Централној Србији пак републичка власт организовала је протестна окупљања како би предупредила ширење неформалне политичке мобилизације. С тим у вези, Рибдић износи став да је преливање формалне политичке мобилизације изван оквира државних и партијских органа у другој и последњој фази „Антибиро-

кратске револуције” довело до чврсте интеграције елемената њене акционе основе – демонополизације политичког живота и институционалне структуре политичког поретка. Самим тим што се политичка мобилизација проширила ван званичних институција, придружени су јој и грађани који нису били чланови и подржаваоци СК. Такав след догађаја изискивао је од Милошевића да се промовише не само као шеф партије, него и као неприкосновени национални лидер. То је, како констатује аутор, последично водило промени и у легитимацијској основи политичке мобилизације српских комуниста, те је на крају ове фазе национализам као њен елемент надјачао елемент идеолошког континуитета, што је постало евидентно већ приликом обележавања јубилеја Косовске битке, Видовдана 1989. године.

У трећем поглављу Рибдић се бави анализом политичке мобилизације српске опозиције у току 1990. године, закључно са њеним учешћем на првим вишепартијским изборима у Србији децембра месеца. Акценат је стављен на деловање две најутицајније опозиционе политичке партије, Српског покрета обнове и Демократске странке. Како аутор примећује, оне су током 1990. године спровеле формалну политичку мобилизацију против власти, како би се, као званичне и трајне политичке организације, интегрисале у институционалну структуру политичког поретка под што повољнијим условима. Из сукоба власти и опозици-

је произашао је процес правно-политичких промена који конституише први елемент акционе основе политичке мобилизације српске опозиције – радикалну трансформацију институционалне структуре политичког поретка. Као њен други елемент Рибић означава радикалну трансформацију ширег политичког контекста, проистеклу из процеса снажења етнонационалистичког сепаратизма и убрзане дезинтеграције Југославије, као и успона етнонационалистичких и антикомунистичких снага у (пост)социјалистичким државама Европе након пада Берлинског зида. Одмах по оснивању СПО и ДС начинили су, према аутору, изричит отклон од самоуправног социјализма, заговарајући успостављање вишестраначког система и модела привреде базиране на приватној својини, у исто време тражећи укидање друштвене својине. Представници СПО су притом отворено испољавали и антикомунистичка становишта, залажући се за рестаурацију монархије и рехабилитацију четничког покрета. Таква агенда српске опозиције 1990. године, како аутор апострофира, конституише први елемент легитимацијске основе њене политичке мобилизације – идеолошки дисконтинуитет. Други елемент поменуте легитимацијске основе био је национализам, који се испољавао као залагање за одржање југословенске федерације, односно за право свих територија са српском етничком већином да остану у истој, заједничкој држави са Србијом. Такође, једну од манифеста-

ција национализма међу опозиционим странкама представљало је и супротстављање територијално-политичким аутономијама за националне мањине у Србији.

Следеће, четврто поглавље књиге доноси истраживање политичке мобилизације партија српске опозиције и неформалне политичке мобилизације београдских студената од избора одржаних децембра 1990. до мартовских протеста наредне године. Чинећи критички осврт на наведену тему, Владимир Рибић наводи да је опозиција, након тешког пораза који је претрпела на првим вишестраначким изборима, покушала да организацијом масовних уличних демонстрација марта 1991. године угрози доминацију власти. Репресивна реакција режима која је уследила као одговор на те протесте ускоро је обустављена, захваљујући неформалној политичкој мобилизацији београдских студената. Све ове активности производ су првог елемента акционе основе политичке мобилизације опозиционих странака – консолидације институционалне структуре политичког поретка, настале након избора у децембру. Други елемент представља радикална трансформација ширег политичког контекста, садржана у наставку тренда дебилитације југословенске федерације кроз различите манифестације ескалације кризе и на почетку 1991. године. У таквим околностима су ДС и СПО интензивирали активности у скупштини и ван ње, критикујући

Милошевићева наступања у југословенској кризи. Даље, аутор износи закључак да је у мартовским протестима дошло до делимичне интеграције два елемента легитимацијске основе политичке мобилизације српске опозиције – идеолошког дисконтинуитета и национализма. Њега поткрепљује тврдњом да је елемент идеолошког дисконтинуитета конституисан оптужбама на рачун власти за репресију, док је елемент национализма базиран на оспоравању монопола власти уступању националних интереса, којој је приписана неспособност да исте заштити, у оба случаја уз алузије на њен наводни комунистички карактер. Према мишљењу аутора, доминантни елемент легитимацијске основе неформалне политичке мобилизације београдских студената био је национализам, будући да су свој надстранички карактер идентификовали с православним и српским идентитетом, у исто време оспоравајући Милошевићу монопол на одбрану националних интереса.

У последњем, петом, али и најобимнијем поглављу ове монографије, Рибич анализира акционе и легитимацијске основе политичке мобилизације српске опозиције (ДС, СПО, као и коалиција УСДО и ДЕПОС) у контексту нестанка СФРЈ и настанка СРЈ, од априла 1991. до децембра 1992. године. Обрађујући то питање, аутор уочава три елемента из којих је била састављена акциона основа поменуте мобилизације у овом

периоду. Тада је, на основу договора владајућих партија Србије и Црне Горе, дошло до формирања нове државне заједнице – СР Југославије, у којој је Милошевић постепено проширио личну политичку моћ. То конституише први елемент акционе основе политичке мобилизације српске опозиције – екстензију консолидоване институционалне структуре политичког поретка. Из њега су произашле акције коалиције ДЕПОС и ДС које су се тичале оспоравања легалности начина на који је створена СРЈ, затим бојкот првих федералних избора у мају 1992, али и тежња да се успостави сарадња са носиоцима политички немоћне савезне власти, Добрицом Ђосићем и Миланом Панићем. Ескалација грађанског рата на тлу Југославије, интернационализација југословенске кризе у виду посредничког ангажмана ЕЗ, немачка и америчка подршка независности отцепљених република, као и завођење санкција УН према СРЈ, леже у основи другог елемента акционе основе већ споменуте мобилизације – радикалне трансформације ширег политичког контекста. Управо је она подстакла критику ЈНА од стране челника СПО, као и њихово залагање за оснивање Српске гарде и прихватање мировних планова које су предлагали страни чиниоци, а који су подразумевали распад СФРЈ и непроменљивост републичких граница. Међутим, ДС се противио понуђеним мировним плановима, прихватајући ЈНА и захтевајући да Срби из Хрват-

ске и БиХ буду активно укључени у преговоре о будућности Југославије. Како аутор даље истиче, будући да су ЕЗ, САД и УН одбијали да признају СРЈ, једино су Милошевића, председника Србије, и Булатовића, председника Црне Горе, сматрали државним функционерима, док Ћосићу и Панићу нису признавали статус председника и премијера федералне државе. Од све четворице се очекивало да пређу границе својих ингеренција и убједе Србе из Хрватске и БиХ да прихвате понуђене мировне планове. Њиховим прихватањем преговарачких улога какве су им наметнули страни фактори конституисан је и трећи елемент политичке мобилизације српске опозиције у контексту распада СФРЈ и стварања СРЈ – јачање неформалне политичке моћи носилаца институционалне структуре политичког поретка. Наиме, опозиција је својим деловањем и гледиштима, баш као и страни чиниоци, признавала Милошевића за суштински најважнијег актера на тадашњој српској политичкој сцени.

За разлику од акционе, легитимацијску основу политичке мобилизације српске опозиције од пролећа 1991. до краја 1992. године су, из перспективе аутора, сачињавала два елемента. Како саопштава Рибић, након неуспеха да мартовским демонстрацијама угрозе власт, српски опозиционари покушали су да у личности престолонаследника Александра II Карађорђевића пронађу стожер окупљања противника председника Србије, по-

државши и повратак монархистичких државних симбола. Уз то, СПО и његови коалициони партнери су неразумевање западних сила за српске националне интересе тумачили као последицу наводно комунистичког карактера Милошевићевог режима. На основу наведеног, аутор износи закључак да су монархизам и антикомунизам конституисали први елемент легитимацијске основе политичке мобилизације СПО и око њега окупљених коалиција – идеолошки дисконтинуитет. Тај елемент пак није имао значајну улогу у легитимацијској основи политичке мобилизације демократа. Потом, Рибић констатује да је у другој половини 1991. и 1992. године СПО постепено напустио претходно успостављени национални консензус да треба очувати државно јединство српског народа унутар југословенске федерације, све више истичући значај националног центра – Србије, у односу на периферију, то јест српске територије у Хрватској и БиХ. Константно оптужујући Милошевића за ратни распад СФРЈ, заговарао је и радикалну промену доминантног виђења националне историје, којим се величају страдање и жртва. Дакле, СПО и партнери су почели заступати национализам лишен антиимперијалног опредељења, с оснаженим србијанским партикуларизмом на уштрб српског интегрализма. Тако редефинисан национализам, сматра аутор, представља други елемент легитимацијске основе политичке мобилиза-

ције СПО и пратећих коалиција у на-
значеном периоду. Када је реч о леги-
тимацијској основи политичке мобили-
зације ДС, национализам је артику-
лисан пре свега као оптужба на рачун
власти за неуспешно заступање срп-
ских националних интереса, јер је та
странка избегавала директно редефи-
нисање антиимперијалног и интегра-
листичког карактера српског нацио-
нализма. На самом крају, закључак
ове књиге заправо чини рекапитула-
ција важних ауторових теза изнетих у
поглављима.

Студија Владимира Рибића
нуди систематичан и концизан пре-
глед акција и механизма деловања
кључних политичких фактора у пре-
ломним тренуцима историје Србије
при крају 20. века. Настала на консул-

товању стручне литературе и критич-
кој анализи текстова периодичне
штампе, дневничких бележака и на-
писа у одабраним публикацијама,
изворима првог реда, она пружа теме-
љан приказ вредносних ставова и иде-
олошких назора на којима су најзна-
чајнији српски политички актери у то
доба заснивали своје идејне платфор-
ме. Тиме представља изразито знача-
јан допринос не само проучавању по-
литичке историје Србије већ и њеног
политичког идиома. Очита присут-
ност питања која поставља и у савре-
меном тренутку посебно је препору-
чује читалачкој публици, скрећући
пажњу на њену релевантност.

Милош ТИРНАНИЋ